

Uit de Kerkgeschiedenis van de Hervormde Gemeente Eemnes-Buitendijk (II)

De teruggave van de kerken in de Franse tijd.

De Fransen brachten vrijheid van Godsdienst. In 1798 werd er door de volksvertegenwoordiging een nieuwe grondwet aangenomen, waarin artikel 6 de toedeling van kerken, pastorieën en andere kerkelijke bezittingen aan alle kerkgenootschappen ter plaatse regelde. De reformatie had de toedeling van die goederen aan de nieuwe religie bewerkstelligd, men wilde nu een eerlijker toedeling maken.

Het grootste kerkgenootschap had de eerste keus, maar daarvoor moesten eerst de koppen worden geteld. In Buitendijk bleken er 590 katholieken en 288 gereformeerden. In september werden de kerkgenootschappen door het gemeentebestuur uitgenodigd om te komen praten. Op de afgesproken datum verschenen alleen de katholieken, de andere partij wenste geen gegevens te overleggen. Daarom werden er onafhankelijke taxateurs aangesteld, die de waarde moesten schatten. Zij kwamen tot de volgende regeling:

- De totale waarde van kerken en goederen bedraagt *f* 8500.
- De katholieken hebben recht op *f* 5715 en de gereformeerden op *f* 2785.
- Bij het naasten van de kerk moet betreffend kerkgenootschap de waarde in 3 termijnen betalen (binnen 2 ½ jaar) met een rente van 4 %.
- Het kerkhof zal uitgebreid worden en evenredig verdeeld worden.

Binnen 3 weken moest hierop gereageerd worden, ander moest de volksvertegenwoordiging beslissen. De katholieken gingen akkoord, de gereformeerden voerden vele bezwaren aan, onder meer “onbillijkheid”. Men had rechtskundige hulp ingeroepen ter ondersteuning. Ondertussen schreef het gemeentebestuur, dat men wat haast moest maken. Maar dat was juist de tactiek van de kerkenraad: men wilde de termijn van 6 maanden overschrijden, om de procedure te verlengen: de volksvertegenwoordiging in Den Haag moest dan ingeschakeld worden voor een beslissing. Uiteindelijk ging in de tweede helft van januari een vertegenwoordiging van het gemeentebestuur met de stukken naar Den Haag. En daar bleven ze zo lang in de bekende bureauladen liggen, dat de wet van 16 oktober 1801 de beslissing forceerde: alle kerken bleven in het bezit van diegene, die op 1 januari 1800 de kerk in bezit had. Totdat... op 2 augustus 1808 koning Lodewijk Napoleon per decreet bepaalde, dat er opnieuw schikkingen moesten worden gedaan. En opnieuw was de tijdsduur gunstig voor de gereformeerden, want op het moment, dat Napoleon Bonaparte Nederland inlijft bij het Franse keizerrijk (juli 1810) worden de wetten van het keizerrijk van kracht en vervallen de koninklijke decreten. Daarmee was voor de

Het schip van de kerk. Let op de vele gestoelten, de doopbogen (1649), de kansel (1604) en het koorhek (1618). (Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg)

HKE-154

katholieken nog de kous niet af, want na het aantreden van Koning Willem I zag men nieuwe kansen schoon. Op 24 oktober 1809 stuurde men de koning een rekwest, die daar vervolgens afwijzend op beschikte. Einde van deze zaak. De toren, was in 1798 bezit van de burgerlijke overheid geworden. Dat bleef zo en werd niet meer hersteld.

Afscheidingen in de 19^e eeuw

Ik heb gekeken naar de verschillende jaren, dat er landelijk binnen de hervormde kerk afsplitsingen waren en de reactie hierop binnen de hervormde kerk van Eemnes-Buiten.

De Kansel met het opschrift: 'Pitergen Geerbrans, weeduwe saliger, heeft dit ghefondeert, tot mimori, anno 1604'. (Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg).

Allereerst de afscheiding van 1834, waarin een groep christenen zich afscheidde uit protest tegen het binnensluipen in de kerk van allerlei vrijzinnigheden. In de notulen van de Kerkenraad is niets te vinden, over lidmaten of kerkenraadsleden, die zich hiermee bezig hebben gehouden. Geen discussie wordt gemeld; 't lijkt of het de Eemnesser in het geheel niet geraakt heeft. Toch weten we van o.a. Hilversum en Huizen, dat er binnen die gemeenten de nodige beroering is geweest. Daar ontstaan de Christelijke Afscheiden Gemeenten, die zich later de Gereformeerde Kerk gaan noemen.

Het scheelde overigens maar weinig, of Eemnes had eind 1837 kandidaat

L.G.C. Ledeboer beroepen in plaats van kandidaat L.H. Schotsman. Dominee Ledeboer werd in 1838 predikant in Benthuizen. Vanwege het feit, dat hij op zondag 8 november 1840 de reglementbundel en het gezangboek plechtig begroef, werd hij op 13 november daarop volgend provisioneel uit zijn ambt geschorst en op 26 januari 1841 ontslagen. Hij voegde zich terstond bij de Afgescheidenen. (Jaargids Hervormde gemeente Eemnes-Buiten 1980, blz. 9).

Misschien waren er ook hier aanhangers van deze afscheiding. In de notulen van 11 december 1863 lezen we het volgende voorval.

Peter Boelhout is in de voorafgaande kerkenraadsvergadering tot ouderling gekozen. Een van de lidmaten, A.M.C. Holland, tekent protest aan tegen deze verkiezing. Hij vindt Boelhout onwaardig om dit ambt te mogen dragen. Hij schrijft, dat Boelhout geen gezangen zingt, het avondmaal niet houdt en zijn huis beschikbaar stelt voor oefeningen en godsdienstige vergaderingen, buiten medeweten van de predikant.

De pas gekozen ouderling wordt om commentaar gevraagd. Deze wil zich alleen verbeteren betreffende zijn deelname aan het avondmaal. Hij denkt er verder in het geheel niet aan voor zijn benoeming te bedanken. De kerkenraad stuurt stukken over deze zaak naar de classis om hen te laten oordelen, hoe verder te handelen. Die is resoluut in haar oordeel: Boelhout wordt de bevoegdheid ontzegd om als ouderling op te treden. Hij mag geen kerkelijke rechten uitoefenen en geen kerkelijke bedieningen aanvaarden tot hij "van een betere gezindheid" doet blijken.

Boelhout gaat in beroep bij het Provinciaal College. De hele kwestie geeft veel spanning binnen de gemeente, maar kennelijk wordt er informeel overleg gevoerd, want op 11 februari 1864 bericht de secretaris van het Klassikaal Bestuur, dat Boelhout zijn appèl heeft herroepen en in zijn lot beschikt. (Overigens: Peter stierf nog dat zelfde jaar op 18 oktober, 64 jaar oud.)

Als dan op 12 februari een nieuwe vergadering bijeen geroepen wordt om een andere ouderling te kiezen, is er toch nog de nodige spanning. Een van de diaken, diaken Blom vindt, dat hij om dezelfde reden als Boelhout veroordeeld zou kunnen worden. Er wordt hevig op hem in gepraat, maar hij blijft bij zijn mening. Hij en ook ouderling Woudenberg, zullen niet opnieuw mee kiezen, want zij hebben bij de eerdere verkiezing Boelhout hun stem gegeven en blijven bij die keus. Ondanks hun tegenstribbeling wordt er toch een nieuwe ouderling gekozen.

De tweede afscheiding in 1884, beter bekend als de "doleantie", houdt lidmaten en kerkenraad wel van het begin af bezig.

De Synode had in 1883 besloten, dat "het reglement op het examen ter toelating tot de evangeliebediening" gewijzigd moest worden. De kandidaat-predikanten hoefden nog slechts te beloven "de belangen van het Godsrijk te

Het grafmonument (rouwbord) in het koor van de kerk van de ambachtsheren van Eemnes, de familie Hasselaer. Hun grafkelder bevindt zich vlak daarbij. Hier liggen meerdere leden van de familie in. Het rouwbord was vroeger boven de deur van de consistoriekamer (zie foto 1) bevestigd. (Foto: Bert Snel).

bevorderen". De oorspronkelijke formule volgens de drie formulieren van enigheid was totaal afgezwakt. Dat was, zo vond een groep hervormden, niet meer in overeenstemming met de gereformeerde beginselen en veroorzaakte een landelijke storm. Na raadpleging van de stemgerechtigde leden besloot de Kerkenraad om een commissie in te stellen, die hen van een kundig advies kon dienen, hoe nu verder te handelen. Gekozen werden de predikant ds. Doornveld en het lid Teunis van Hall.

Ds. Doornveld vertegenwoordigde de Kerkenraad op een protestvergadering in Amsterdam. Daar werd besloten, dat er alleen nieuwe predikanten zouden worden toegelaten, die met de belijdenisgeschriften instemden. Bovendien zou het Hervormde kerkverband, waarin men sinds 1816 stond worden verlaten, wanneer kerken zouden worden belet om Jezus als Koning in Zijn Kerk te eren. En al degenen, die onder een Kerkenraad vielen, die tegen Jezus' Koningschap inging, waren gehouden om dan te breken met die Kerkenraad en een dolerende gemeenschap te vormen. (zie H. Hille: Ds. Harmen Doornveld, Staphorst 1980, blz. 19 en 20).

Na het vertrek van ds. Doornveld in 1884 en de intrede van ds. Toornbergen lijkt het even rustig. Toch is er onrust: in de notulen van de kerkenraad van 18 januari 1886 staat gemeld, dat de "circulaire van Hoedenmaker"(prof. Hoedenmaker) na ernstige bespreking terzijde wordt gelegd. Dat hiermee de zaak niet is afgelopen, blijkt uit de notulen van zo'n 1½ jaar later. Over de vergadering van 15 juni 1887 staat genoteerd:

"Na het lezen van het schrijven van ds. Van F. en dat van het Cl. B. (=Classicaal Bestuur) legt Van Hall de vraag voor aan de kerkenraad of deze niet bereid zal zijn tot de reformatie der kerk over te gaan. De Consulent verklaart dat hij het raadzaam acht, dat die vraag thans niet aan de orde komt, en zegt die vraag moeilijk aan de orde te kunnen stellen, daar de vergadering tot het beantwoorden van die vraag niet aangeropen was. Hij geeft echter Van Hall in overweging om - ingeval hij bij zijn vraag blijft - deze schriftelijk bij de kerkenraad in te dienen."

Verstandig van de consulent, om de voor het blok gezette kerkenraad op deze manier even uit een moeilijk situatie te redden. Maar het is maar van korte duur, want de notulen van de vergadering van 4 augustus melden:

"Intussen was binnen gekomen T. van Hall, die een ogenblik toegang verzocht, wat hem toegestaan werd. Hij reikte een brief over, die nu door de kerkenraad gelezen en besproken werd.

In die brief werd door T. van Hall, W. Pas en W. van Essen de kerkenraad verzocht tot de reformatie der kerk over te gaan, de verklaring erbij voegend, dat meerdere lidmaten der gemeente met dat verzoek instemden.

De kerkenraad vindt vooralsnog geen vrijmoedigheid tot dien stap over te gaan, doch wenst de vraag in nadere overweging te nemen."

Ramen en kaarsenkronen in het koor van de kerk. (Foto: Bert Snel).

Het blijkt, dat de kerkenraad geen verdere stappen onderneemt, geheel tegen de zin van enkele leden. Zij trekken hun eigen conclusie, hetgeen blijkt uit de op 4 oktober 1889 opgestelde lijst van stemgerechtigden. Van deze lijst worden natuurlijk de vertrokken en gestorven gemeenteleden geschrapt. Maar dan staat er: “benevens twee personen, die door hun kind bij de dolerende gemeente in een naburig dorp te laten dopen, ten duidelijkste en in het openbaar getoond hebben niet meer tot de hervormde kerk alhier te behoren.”

Deze twee leden zijn Gijsbert Blom en Cornelis Snel. In het jaar daarop worden op 16 oktober 1890 ook Cornelis Dop, Teunis van Hall, Willem Pas en Gijsbert Grootveld van deze lijst geschrapt.

In Eemnes-Binnen legt zelfs een dominee, P.C. Koster, in 1888 zijn ambt neer om in Velp een benoeming bij de Nederlands Gereformeerden Kerk (Dolerend) te aanvaarden.

In een latere vergadering (30 oktober 1895) komt men in een Kerkenraadsvergadering nog een keer op de moeilijkheden terug. De notulist schrijft: “In broederlijke samenspraak wordt er nog op gewezen hoe het juist in deze tijd erop aan komt in waarde te houden den groten schat die de Heere ons gegeven heeft in de aloude belijdenisschriften onzer kerk.”

Ontwikkelingen in de 20e eeuw.

Een andere “niet-officiële” uiting van religiositeit is het houden van “conventikels” (godsdienstige bijeenkomsten in kleine kring). Tot 1915 werden deze veel gehouden en in de jaren twintig waren er zelfs samenkomsten in café “De Lindeboom”. Dat dit niet in overeenstemming met de zienswijze van de kerk was, getuigt een vraag in de gemeenteraad van 20 december 1923. Daarin werd de burgemeester gevraagd, of hij deze bijeenkomsten niet kon verbieden. Natuurlijk gaf de burgemeester hierop een ontkennend antwoord.

Deze bijeenkomsten werden geleid door een godsdienstonderwijzer uit Ede en telde gemiddeld zo’n 50 bezoekers. Bij de kerkvisitatie van 1922 had de Kerkenraad melding gemaakt van deze mystieke stroming, die volgens haar afbreuk deed aan de goede geest binnen de gemeente. Men had gepoogd om door gespreken een eind hieraan te maken, maar de oefeningen gingen nog jaren door. Of dit ook geleid heeft tot grote onenigheid binnen de kerk is onzeker, maar feit is wel, dat in 1925 door Justitie aan een persoon de toegang tot een vergadering werd ontzegd. De burgemeester antwoordde in de gemeenteraad op vragen, die hem daarover gesteld werden, dat hij wist, dat er bij kerkelijke zaken niet steeds vrede heerste, maar dat hem nog niet om politionele ondersteuning gevraagd was.

Mevrouw Perier-Ruizendaal, echtgenote van de voormalige uitbater van “De Lindeboom” schijnt hier de motor van te zijn geweest. Na haar verhuizing naar Meentweg en Laarderweg is dit nog even doorgegaan. Met haar overlijden in 1943 kwam hier kennelijk een eind aan.

Een andere zaak was, dat er in de jaren 30 onder meer vanwege de financiën moeilijk predikanten voor Eemnes-Binnen te krijgen waren. De vraag werd gesteld, of beide gemeenten misschien beter samengevoegd zouden kunnen worden. In 1935 stelde de Kerkenraad van Binnendijk deze vraag. Men besloot een vergadering uit te schrijven met Kerkenraad, Kerkvoogdij, College van Notabelen en leden van het kiescollege (9 november 1936). Men besloot die van Eemnes-Buiten eens te polsen over deze kwestie. Een half jaar later was het antwoord op dit onderzoek: het is niet mogelijk. Opnieuw maar tevergeefs ging men op zoek naar een nieuwe predikant. In juni 1938 schreef het Provinciaal Bestuur aan beide kerken, wat de Kerkenraden over een combinatie van de beide gemeenten dachten. Het wonderlijke is, dat Eemnes-Binnen met het antwoord kwam, dat bijna alle gemeentelieden hier tegen waren. Men moet daarbij bedenken, dat de predikanten van Eemnes-Binnen in het verleden veelal in hofkringen vertoefden: koningin Emma en koningin Wilhelmina kerkten hier regelmatig. De preektoon van deze predikanten was over het algemeen wat “lichter” dan van die in Buitendijk.

Kennelijk vond ook de Algemene Synode daarop samenvoeging ongewenst. Zij schreven dit in een brief van 12 augustus 1938. In december 1941 kwam

een variatie op een samenvoeging ter sprake: samen één predikant, maar beiden blijven zelfstandige gemeenten. Dat dit toen niet doorgegaan is, weten wij, maar dat uiteindelijk is een halve eeuw later, op 1 januari 1996, samenvoeging toch een feit geworden.

Iets te vertellen over de Hervormde leer is voor mij moeilijk. Als men het gemeenteleden vraagt, vindt men, dat men hier tot de middengroep in de kerk behoort. De “lichten” zijn degenen, die achter alle vernieuwingen aanlopen en gemakkelijk samenwerken met andere geloofsgroepen. De “zwaren” zijn de “Bonders”, die zondagsheiliging nog stringent beoefenen, niet fietsen of autorijden, sombere kleding dragen, de vrouwen en meisjes met bedekt hoofd in de kerk wensen en waar vrouwen onderdanig zijn aan hun man. De prediking is er somber, doorspekt van eigen zondigheid en eigen nietigheid.

De kerk in Eemnes behoort ergens in het midden: men onderzoekt alle zaken en behoudt het goede. Zo is men bijvoorbeeld onlangs voorzichtig begonnen met het zingen van ritmische psalmen (2000). En ook het stemrecht van de vrouwen is nu, 60 jaar na de synodale beschikking, in praktijk gebracht (1996). Soms vind ik als buitenstaander, dat sommige zaken wel erg principieel beoordeeld worden.

Bij de herdenking in 1981 van de verschrikkelijke moordpartij in 1481 werd verzocht om de rouwtekst, die eeuwenlang in de kerk te lezen was, maar waarschijnlijk bij een restauratie was verdwenen, weer aan te brengen. De tekst luidde:

(zie: Historische Kring Eemnes, jrg 3 (1981), no 4, blz. 82 – 84). Vanwege de laatste regel was daar toch wel bezwaar tegen.. De zielen zijn namelijk al be-

stemd en kunnen niet meer geholpen worden. Het bord werd daarom niet in het schip van de kerk, maar in het koor opgehangen.

Net als in andere kerken is er in recente jaren een terugloop van praktiserende lidmaten. Er waren ook mensen, die zich niet thuis voelden binnen deze richting van de hervormde kerk en elders gingen kerken. Zij vinden en vonden hun weg naar de Samen-op-weg-gemeente van Laren of naar de Evangelische Gemeente, die in De Hilt zijn samenkomsten heeft. Ook zijn er enkele gezinnen, die een strenger richting aanhangen en naar elders gingen. Deze ontwikkelingen duiden enerzijds op de gemakzucht en onverschilligheid van een nieuwe generatie, anderzijds ook op het gewetensvol kiezen van mensen, die het geloof een plaats willen geven in hun leven.

Tenslotte nog dit: het kerkgebouw heeft in 6 eeuwen al heel wat gelovigen geherbergd, die uit overtuiging allen God wilden dienen en eren, maar wat uitwerking hiervan betreft soms met elkaar van mening verschilden. Moge het gebouw haar functie van Gods huis nog lang binnen onze gemeenschap kunnen vervullen.

De kerk was vanaf 1363 tot begin 19e eeuw de begraafplaats voor protestanten en katholieken. Vanaf 1810 was er een verbod op het begraven in kerken. In het hof rond de kerk werd enige tijd begraven tot in 1827 het R.K. kerkhof en in 1828 het algemene kerkhof tot stand kwamen. De hier afgebeelde grafzerk is de op één na oudste (gedateerde) steen in de kerk. (Foto : Bert Snel).

Bouwen en restaureren, een eindeloos proces.

De hervormde kerk heeft ook in de 19e en 20e eeuw een lange geschiedenis van bouw, verbouw en restauratie achter de rug. Hier volgt nog een kort overzicht van enkele gebeurtenissen.

- 1798 (Franse tijd)** De kerktoren op last van het rijk aan de overheid overgedragen
- 1817** De Kerkenraad schaft twee nieuwe zilveren Avondmaalbekers aan. De bekers worden van een inscriptie voorzien.
- 1822** 11 augustus: Nieuw orgel vervaardigd door H. Knipscheer in gebruik genomen; 's middags een orgelconcert door de toonkunstenaar D. Brachthuizen. De ambachtsheer droeg f 500 hieraan bij.
- 1828** Algemene Begraafplaats in gebruik genomen op bouwland van de Herv. Kerk van Eemnes-Buiten met schadevergoeding aan de eigenaars van graven in de kerk.
- 1837** Nieuwe stenen wijzerplaat voor het torenuurwerk.
- 1842** Ds. L.P. de Vijver en zijn vrouw J.J. Molenaar laten op 24 april hun dochter Elisabeth Jacoba dopen door ds. L.H. Schotsman. Zij schenken de kerk een nieuwe zilveren doopschaal en laten daarin een inscriptie aanbrengen, die van dit heuglijk feit melding maakt.
- 1852** Reparaties aan de grote toren door metselaar J. Groen. Ook dak, goot en kapwerk aan de noordkant wordt opgeknapt.
- 1869** 10 juni: Aanbesteding torenreparatie gegund aan F. Koelewijn voor f 885. (Notulen gemeenteraad).
Op een plankje, waarvan een foto bij Monumentenzorg, staat:
"In het jaar 1869 in Augustus is dit vernieuwd door Jan Pas en W. Hagen, timmerlieden, Hannes Koelewijn, metselaar, Evert Ruizendaal, schilder, en door ons Jan Vos, Jan van de Hurk, Lambertus Schaap, Antoni Oostenburg, Arie Malestijn. Ter gedagtenis."
- 1873** 9 april: J. Majoor moet een bestek opmaken voor reparatie van de toren van Eemnes-Buiten.
- 1875 ca.**
Veel protestanten uit Laren laten zich in Eemnes begraven. Zij willen niet op het katholieke kerkhof begraven worden en op het Algemene kerkhof daar liggen veel zelfmoordenaars, die niet in "gewijde" aarde begraven moge worden.
- 1876** Op een gevelsteen onder de cordonlijst in de zuidgevel van het midden schip staat het jaartal 1876. Een kleine restauratie?
- 1881** 28 jan.: Kerkenraad van Herv. Kerk Buitendijk wil gemeentekerkhof overnemen. Verzoek naar gemeente, maar dit wordt door bezwaren van gemeenteraad en provincie niet ingewilligd.
- 1882** 28 aug.: Oprichtingsvergadering voor een school met de bijbel onder

- voorzitterschap van ds. Harmen Doornveld.
 Bouw nieuwe school met den bijbel door en naar ontwerp van T. Koele
 wijn.
- 1883** Nieuw stovenhok gebouwd bij aan de zuidzijde van de kerk door tim
 merman Jan Pas en metselaar Koelewijn.
- 1892** 27 febr.: Aanbesteding van de reparatie van de grote kerktoren voor
f 1059,20.
 Gemeente leent *f* 3000 voor dit doel.
- 1900** sept.: Kerk opgemeten door rijksarchitect Muller
- 1905** Grote Kerkrestauratie. Nieuw plafond. Glas-in-loodramen in raambogen
 en boven koorhek. Nieuw portaal aan de noordzijde.
- 1920** mei: Kerk opgemeten door architect W. Scheepens uit Den Haag
- 1940-1945**
 10 Maart 1943: 3 klokken weggehaald (2 kerk Buitendijk, 1 RK kerk)
- 1953-1958**
 Restauratie toren (opname en plan uit 1948)
- 1961-1967**
 Grote restauratie van de grote Nicolaaskerk van Buitendijk. Portaal
 noordzijde weer gesloopt. Nieuw portaal aan de zuidzijde (verwarming
 en toiletten). Sprinklerinstallatie in de oude doopkapel, gevangenis.
 Nieuw orgel, afbraak oude balustrade, versteviging muurfundering en
 trek balken.
 Eén bord met de 10 geboden met het onderschrift “Jacobgen Gerbers
 dochter – Vreest Godt ende onderhoudt zijn ghebodt – 1607” is verloren
 gegaan, vanwege slechte opslag.
- 1969** Nieuw kerkorgel, gebouwd door de firma Blanken uit Utrecht, in latere
 jaren uitgebreid en gerenoveerd. Kleur rood(bruin) zoals de oude orgels
 rondom de voormalige Zuiderzee, houtsnijwerk met bladgoud geaccen
 tueerd.
- 1977** Torenrestauratie: nieuwe balustrade en nieuwe spits. Herstel wijzerplaat
 uit 1837.
- 2002** Nieuwe restauratie van de kerk.
 Overbrenging kerkarchief naar Amersfoort

Mijn bijzondere dank gaat uit aan het bestuur van de Herv. Gemeente van
 Eemnes-Buiten voor haar medewerking bij het onderzoek van de kerkarchie-
 ven en haar deskundige adviezen.

Jan Out